

Универзитет у Београду - Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП

СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА ДЕЦЕ СА РАЗВОЈНИМ СМЕТЊАМА И ПРОБЛЕМИМА У ПОНАШАЊУ

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 2016.

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

**НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА ДЕЦЕ СА РАЗВОЈНИМ
СМЕТЊАМА И ПРОБЛЕМИМА У ПОНАШАЊУ”**

Београд, 6. децембар 2016.

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 2016.

„СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА ДЕЦЕ СА РАЗВОЈНИМ СМЕТЊАМА
И ПРОБЛЕМИМА У ПОНАШАЊУ”

ЗБОРНИК РАДОВА
научни скуп националног значаја
Београд, 6. децембар 2016.

Издавач:

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)
11000 Београд, Високог Стевана 2
www.fasper.bg.ac.rs

За издавача:

Проф. др Снежана Николић, декан

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Миле Вуковић

Уредници:

Проф. др Александар Југовић

Проф. др Мирјана Јапунца-Милисављевић

Доц. др Александра Грбовић

Рецензенти:

Проф. др Мирко Филиповић, Универзитет у Београду – Факултет
за специјалну едукацију и рехабилитацију

Проф. др Бранислав Бројчин, Универзитет у Београду – Факултет
за специјалну едукацију и рехабилитацију

Проф. др Мирослав Бркић, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука

Дизајн насловне стране:

Зоран Јованковић

Компјутерска обрада текста:

Биљана Красић

Зборник радова ће бити публикован у електронском облику – ЦД.

Тираж: 200

ISBN 978-86-6203-089-4

Наставно-научно веће Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, на седници одржаној 27.12.2016. године, Одлуком бр. 3/171 од 29.12.2016. године, усвојило је рецензије рукописа Зборника радова „СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА ДЕЦЕ СА РАЗВОЈНИМ СМЕТЊАМА И ПРОБЛЕМИМА У ПОНАШАЊУ”, групе аутора, који су уредили проф. др Александар Југовић, проф. др Мирјана Јапунца-Милисављевић и доц др Александра Грбовић.

Зборник је настао као резултат пројекта „СОЦИЈАЛНА ИНКЛУЗИЈА ДЕЦЕ СА РАЗВОЈНИМ СМЕТЊАМА И ПРОБЛЕМИМА У ПОНАШАЊУ” чију реализацију је сопственим средствима подржао Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

Дневни боравак као мера унапређења социјалне инклузије деце и младих са проблемима и поремећајима понашања

Зоран ИЛИЋ*
Љиљана МАРКОВИЋ**
Марија МАЉКОВИЋ*

*Универзитет у Београду – Факултет за
специјалну едукацију и рехабилитацију
**Међународна мрежа помоћи И.А.Н.,
Београд

Резиме

Деца и млади са проблемима и поремећајима у понашању често су изолована и одбачена како од стране вршњака, тако и од система (образовног) и своје место проналазе на улици. Њихове породице најчешће немају развијене вештине како да се носе са тешкоћама које их прате. На овај начин млади људи постају изоловани и искључени из друштва. У том смислу, социјална инклузија деце и младих са проблемима у понашању треба да се развија у правцу позитивног приступа овој групи где би сви системи били умрежени на начин који би допринео њиховој бољој реинтеграцији у друштво, а пре свега у васпитно-образовни процес.

Укључивање ресурса из локалне заједнице и умрежавање истих са свим системима, пре свега са органом старатељства и школом, је важан део подршке за ову групу деце и младих и њихове породице.

Кључне речи: социјална инклузија, деца, млади, поремећаји понашања

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Социјална инклузија или социјално укључивање представља процес којим се деци и младима са проблемима и поремећајима понашања пружа помоћ и подршка за равноправно и адекватно учешће у друштвеном животу заједнице. Циљ је да се путем оснаживања ресоцијализације и превенције асоцијалног понашања омогући веће учешће у доношењу одлука које се тичу њих самих, али и живота у заједници. На тај начин унапређује се квалитет живота младих, остварују основна људска права и омогућава живот у мање ограниченом окружењу.

У хуманистичким професијама инклузивност се односи на стратегије, програме и пројекте који директно помажу укључивање корисника у живот заједнице и утичу на њихову бољу интеграцију или презентацију заједници (Видановић, 2006). Инклузивни програми могу интегрисати велики број услуга на локалном нивоу и бити прилагођени за различите врсте корисника.

Савремени приступи у третману поремећаја понашања настоје да изнађу решење које би у најкраћем временском року задовољило развојне потребе детета, као и потребе његове породице. Такође, намеће се и захтев за поштовањем основних принципа и права детета, као и да потребна услуга буде обезбеђена у његовој средини и да буде усклађена са природним животним током детета, обезбеђујући континуитет његовог развоја. На међународној сцени снажно се промовишу концепти позитивног развоја младих, превенција, диверзионе мере и инклузивни третман у природном породичном и локалном социјалном амбијенту. Такође уочава се тенденција да се деца и млади, кад год је то могуће, третирају кроз систем социјалног старања или менталног здравља, док се за оне који ипак остају у систему правосуђа креирају програми базирани на синергији програма специјалне едукације, менталног здравља и социјалног старања (Стакић, 2016).

Оријентација Републике Србије према европским интеграцијама допринела је развијању и унапређењу социјалне инклузије најугроженијих категорија друштва. Све више актера схвата да покушаји остваривања праве и трајне социјалне инклузије морају бити усмерени ка деци и младима који су највише маргинализовани. У том смислу усвојен је читав низ добрих закона и прописа чији је циљ укључивање маргинализоване деце у друштво. Најзначајнији закони који омогућавају и подржавају инклузију су Закон о социјалној заштити (Сл. Гласник бр. 24/2011), здравственој заштити, малолетничком правосуђу, који су подржани и протоколима и подзаконским актима у којима су изложене улоге и одговорности пружалаца услуга.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица (2006) предвидео је увођење нових услуга и третмана у заједници, а посебно је значајно конципирање услуге дневног боравка за децу и младе са поремећајима у понашању, која је регулисана као право. Такође, Закон уводи и две нове могућности, примену васпитних налога и изрицање васпитних мера посебних обавеза (Илић, Маљковић, 2015).

Трагање за моделом рада који би обезбедио третман деце – младих на начин да задржи потребан степен структуре третмана и контроле у складу са потребама и карактеристикама младих, а омогући што мање издвајање из социјалне средине, упућује на развој услуга и третмана у локалној заједници и на флексибилан приступ у третману (Милановић, Гајић, 2010). У том смислу изнедриле су се нове могућности (куће на пола пута, кампови, дневни боравци) које сврставамо у полуинституционалне форме третмана. Успостављањем посебног правосуђа за малолетнике и на нашим просторима уведена је таква могућност кроз васпитну меру појачаног надзора уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитање и образовање малолетника. О извршењу ове мере стара се орган старатељства, а у локалним заједницама оформљени су дневни боравци за децу и младе са поремећајем у понашању. За сада ова услуга је доступна младима у Београду, Новом Саду и Крагујевцу, а од скоро и у Бору и Врању.

Дневни боравак се може одредити као средина континуума „институционални-ванинституционални” третман. Представља скуп програма различитог степена специјализације и интензитета, који су више структурирани него ванинституционални третман, а који су истовремено мање рестриктивни него типичне форме заводског – институционалног третмана.

Ова мера може трајати најмање шест месеци, а највише две године и подразумева да малолетник у току дана проводи одређено време у установи за васпитање и образовање, у којој се одговарајућим садржајима васпитно-образовног карактера утиче на његов будући живот и понашање (члан 18. ЗМУКД).

Основни циљеви рада у дневном боравку су постепено оснаживање, оспособљавање, осамостаљивање:

- детета да се само брине о себи,
- породице да самостално брину о свом детету,
- личне социјалне мреже да самостално подржава породицу,
- локалне заједнице да обезбеди све неопходне услуге породици и детету.

Као структурирана услуга он има вишеструке позитивне ефекте на заједницу и младе са поремећајима понашања (различитог типа и облика) и њихове породице.

Добити за децу и породице могу се сагледати са више аспеката: очување емотивних и социјалних веза; смањење потребе за „генерализацијом” добити; партиципација детета у његовој природној средини, директно учешће у животу средине и вршњачкој групи; структуриран и контролисан дневни амбијент у дневном боравку и заједници; интензивни индивидуализовани третман који је комбинација компатибилних програма дневног боравка и програма у локалној заједници.

Добити за заједницу су: доприноси успостављању организационог модела свеобухватног, интегралног модела социјалне заштите и развоју интегративног третмана деце и младих са проблемима у понашању у локалној заједници; доприноси индивидуализацији приступа детету и младој особи са поремећајима понашања у складу са њеним потребама; ствара услове за реализацију васпитних мера, посебних обавеза и васпитних налога; омогућава третман деце и младих у сукобу са законом у складу са међународним инструментима; захтева континуирано стручно усавршавање ради јачања професионалних компетенција запослених (Шарац, Милановић, Живанић, Гајић, 2010).

Социјална инклузија подразумева више нивоа и аспеката деловања: побољшање положаја унутар друштвене заједнице, побољшање неформалног и формалног образовања, побољшање здравствене, социјалне и правне заштите, представљање тржишта рада и дефицитарних занимања, додатна едукација и обука у циљу повећања одређених пословних знања и вештина, квалификација и/или доквалификација, информатичка и језичка образованост, психосоцијални третман, помоћ и асистенција (<http://proi.ba/bs/u-fokusu/socijalna-inkluzija>).

Важан елемент у процесу социјалне инклузије је сарадња невладиних организација и надлежних државних органа, те је неопходно иницирати адекватне и свеобухватне координацијске процесе са јасним начином, оквиром и механизмом заједничког рада и деловања.

Дневни боравак за децу и младе са проблемима и поремећајима у понашању – Београд

Дневни боравак за децу и младе са проблемима и поремећајима у понашању ИАН Телецентар постоји од 2012. године. Важан део ресоцијализације деце и младих са проблемима у понашању јесте јачање њихових веза са друштвом, кроз активно укључивање у друштвени живот. Услуге дневног боравка намењене су деци и младима узраста 9-22 година, као и члановима њихових породица. Основни циљ рада реализује се кроз 1) оснаживање ресоцијализације и превенције асоцијалног понашања деце и младих са проблемима у понашању; 2) успостављање и јачање међусекторске сарадње и ефикасно коришћење ресурса који постоје у локалној заједници у циљу промовисања позитивног развоја деце и младих у ризику. Основни принципи рада ИАН Телецентра усклађени су са савременим принципима и одговором савременог друштва на делинквенцију младих, а то је социјално развојни модел. Нагласак је на позитивном приступу кориснику, тј. рехабилитацији, очувању веза младе особе са заједницом и укључивању родитеља и локалне заједнице у њихову рехабилитацију. Договор о реализацији свих активности прави се уз пуну партиципацију корисника и уважавање његових потреба, могућности, вештина и капацитета. Сваки договор се конкретизује и јасно поставља уз могућност корекције, што је важно и нагласити кориснику када се сачињава план услуге. Оваква флексибилност код корисника отклања ризик од одустајања због немогућности испуњења свих договора који се сачине у плану услуга и оставља му простора да се обрати ментору и коригује активности у којима жели да учествује. Прилагођавање рада сваком појединачном кориснику је веома важан фактор промене, с обзиром на то да свако од њих има другачију породичну и криминалну историју, другачије начине манифестовања проблематичних понашања и слично. У том смислу у Дневном боравку ИАН Телецентар постоје два програма рада са корисницима с обзиром на узраст.

1. Деца узраста 9-13 година укључени су у програм који је намењен породицама у ризику. Програм траје 4-6 месеци, интензивног је карактера, а састоји се из: радионице за децу и родитеље које се одржавају једном недељно током 8 недеља; индивидуално саветовање за децу и родитеље које је планирано након одржаних радионица како би се имплементирале научене вештине, подршка у учењу за децу из свих предмета.
2. Млади узраста 14-22 године укључени су у програм који је усмерен на рад са корисницима који су већ испољили одређене проблеме у понашању или су дошли у сукоб са законом: професионално оснаживање кроз обуку за рад на рачунарима и стицање ЕЦДЛ сертификата, обука за Web design, активно тражење посла; часови се одржавају свакодневно у две смене, а ове активности имају за циљ да поред образовања и стицања диплома, корисници имају структурирано слободно време; психолошко оснаживање кроз индивидуално и групно саветовање, породичну психотерапију; ресоцијализацију кроз Клуб за младе који се одржава сваке суботе у трајању од 3 сата и има структуру (психоедукативне радионице, креативне и ликовне радионице, слободно време за филм, игрице и сл.); подршка у учењу као важна компонента програма, јер су ови млади људи

често неуспешни на пољу образовања и потребна им је додатна подршка како би завршили започето школовање.

У досадашњем раду (у последње четири године у Дневном боравку регистровано је преко 400 корисника (деце и младих) показало се да је индивидуализовани приступ корисницима, као и члановима њихових породица, један од кључних фактора за мотивацију за укључивање у третман.

У досадашњем искуству ИАНа показало се да је успех у образовању изузетно важан фактор промене за ову групу деце. Програм Дивног боравка укључује подршку у учењу као део плана рада са сваким корисником, који је у васпитно-образовном процесу. У пракси се показало да је ова врста подршке дала позитивне резултате и помогла им да остану у васпитно-образовном процесу или да се укључе у исти уколико су стекли право на ванредно средње школовање.

С обзиром на тешкоће које се јављају, а тичу се постигнућа у школи било би корисно да се за ову групу деце и младих примењује индивидуалан образовни план, како би се смањило ризик од прекидања започетог школовања. Поремећај пажње, недовољна концентрација, АДХД, неретко дислексја, функционална неписменост, често могу бити један од фактора који утичу на ову групу деце и младих на такав начин да образовање и школу виде као непремостиву препреку, јер не могу да постигну оно што се од њих очекује. Овакве тешкоће обично се манифестују лошим постигнућем у школи, избегавањем обавеза и похађања часова, а на крају и проблемима у понашању. Уз ИОП и сарадњу школе са другим системима који су укључени у третман детета и породице, стекли би се услови за индивидуализовану подршку која би довела до позитивне промене и реинтеграције детета у друштво. Прилагођавање наставног плана и рада тренутним могућностима и потребама деце и младих са проблемима у понашању омогућава им да не напуштају/занемаре школовање, чиме се смањује стигматизација и одбацивање деце и младих са проблемима у понашању као лоших, недисциплинованих и сл. Са друге стране, подршка родитељима у родитељству, интензиван и континуиран рад са породицама помаже им да превазиђу насталу кризу и да након отклањања тешкоћа због којих су се нашли у проблематичној ситуацији наставе започето школовање по редовном програму. Оваквом друштвеном реакцијом кроз бригу и прихватање шаљемо поруку деци и младима да су они део друштва које брине о њима и верује да је тренутна криза у којој су се нашли решива и да постоје услови за њихову промену. Оваква порука има снажан утицај на мотивацију детета да верује у себе и своје могућности и да се заиста промени.

ЗАКЉУЧАК И ПРЕПОРУКЕ

Деца и млади са проблемима у понашању често су изолована и одбачена, како од стране вршњака тако и од система (образовног) и своје место проналазе на улици. Њихове породице најчешће немају развијене вештине како да се носе са тешкоћама које их прате. Школе немају системски одговор на проблеме у понашању, локална заједница не развија превентивне програме и третмане намењене деци и младима, као и члановима њихових породица. На овај начин млади људи постају изоловани и искључени из

друштва. У том смислу социјална инклузија деце и младих са проблемима у понашању треба да се развија у правцу позитивног приступа, где би сви системи били умрежени на начин који би допринео бољој реинтеграцији деце и младих у друштво, а пре свега у васпитно-образовни процес. Рад треба да буде индивидуализован и уз пуну партиципацију деце и младих и чланова њихових породица. На тај начин можемо да препознамо њихове потребе и да на адекватан начин укључимо све системе који ће допринети квалитетној и трајној промени. Развијање превентивних програма у локалној заједници који би били доступни сваком детету, као и унапређивање третмана за децу и младе који су већ испољили проблеме у понашању је неопходан за наше друштво. Укључивање ресурса из локалне заједнице и умрежавање истих са свим системима, пре свега са органом старатељства и школом, је важан део подршке за ову групу деце и младих, као и за њихове породице. Услуга Дневног боравка у локалној заједници значајно доприноси социјалној инклузији деце и младих са проблемима у понашању, те је неопходно њено даље усавршавање и промоција.

ЛИТЕРАТУРА

1. Илић. З., Маљковић. М. (2015). Третман младих са вишеструким развојним сметњама и поремећајима у понашању. *Социологија*, LVII, 2, стр. 243-258.
2. Миловановић, Л., Гајић. Ж. (2010). Контекстуални оквир. У: Хрнчић, Ј., Џамоња-Игњатовић, Т., Деспотовић-Станаревић, В. *Деца и млади са проблемима понашања, услуге и третман у заједници*. Београд, Републички завод за социјалну заштиту.
3. Шарац, Н., Милановић. Л., Живанић. С. и Гајић. Ж. (2010). Дневни боравак као одговор на потребе система. У: Хрнчић, Ј., Џамоња-Игњатовић, Т., Деспотовић-Станаревић, В. *Деца и млади са проблемима понашања, услуге и третман у заједници*. Београд, Републички завод за социјалну заштиту.
4. Стакић, Ђ. (2016). *Делотворни програми третмана за децу и адолесценте са проблемима и поремећајима понашања*. Друштво психолога Србије, Београд.
5. Видановић, И. (2006). *Речник социјалног рада*. Ауторско издање, Београд.
6. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Службени гласник Републике Србије бр. 85/2005.
7. Закон о социјалној заштити. Службени гласник Републике Србије бр. 24/2011.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

<http://proi.ba/bs/u-fokusu/socijalna-inkluzija> приступљено 25.10.2016.

DAY CARE AS A MEASURE OF IMPROVING SOCIAL INCLUSION OF CHILDREN AND YOUTH WITH PROBLEMS AND DISORDERS OF BEHAVIOUR

Zoran Ilić*, Ljiljana Marković**, Marija Maljković*

**University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation*

***International Aid Network (IAN), Belgrade*

Summary

Children and young people with behavioral problems are often isolated and rejected by both peers and the system (education) and they find its place on the street. Their families usually do not have developed the skills to cope with the difficulties that accompany the children and young people with behavioral problems. In this way these young people become isolated and excluded from the society. In this sense, social inclusion of children and young people with behavioral problems should be developed in the direction of a positive approach to this group of children where all systems should be networked in a way that would contribute to better reintegration of children and young people in society, and especially in the educational process.

The inclusion of resources from the local community and networking them with all systems, especially with the guardianship authority and the school is an important part of the support for this group of children and their families.

Key words: social inclusion, kids, youth, behavioral disorders